

ANJUMAN | КОНФЕРЕНЦИЯ | CONFERENCES

O'ZBEKISTONDA ILMIY TADQIQOTLAR:

DAVRIY ANJUMANLAR

DAVRIYLIGI: 2018 | 2022

ISAAC NYUTON
(1643-1727)

2022

APREL

№39

CONFERENCES.UZ

Toshkent shahar, Amir
Temur ko'chasi, pr.1, 2-uy.

+998 97 420 88 81

+998 94 404 00 00

www.tadqiqot.uz

www.conferences.uz

**ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ
АНЖУМАНЛАР:
8-ҚИСМ**

**НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
УЗБЕКИСТАНА: СЕРИЯ
КОНФЕРЕНЦИЙ:
ЧАСТЬ-8**

**NATIONAL RESEARCHES OF
UZBEKISTAN: CONFERENCES
SERIES:
PART-8**

ТОШКЕНТ-2022

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” [Тошкент; 2022]

“Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” мавзусидаги республика 39-қўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 апрель 2022 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2022. - 16 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳтил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги ҳузуридаги ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти)

6. Журналистика

Тошбоева Барноҳон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Ҳамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

АДАБИЁТ

1. Низомиддинов Афзал Абзам ўғли МАҚСУД ШАЙХЗОДА ҲАЁТИ ВА ИЖОДИ.....	7
2. Низомиддинов Афзалбек Абзам ўғли МАҚСУД ШАЙХЗОДА	9
3. Axmedova Diyora Xatamqul qizi MAQSUD SHAYXZODANING “TOSHKENTNOMA” DOSTONI HAQIDA.....	11
4. G'aniyeva Turg'unoy To'ychi qizi TARIXIY ROMANDA MUALLIF TO'QIMASI VA TARIXIY HUJJATLARGA ASOSLANGANLIK MASALASI.....	13

АДАБИЁТ

МАҚСУД ШАЙХЗОДА ҲАЁТИ ВА ИЖОДИ.

Низомиддинов Афзал Аъзам ўғли

Тошкент давлат транспорт университети
“Электротехника ва компьютер муҳандислиги”
факултети 2-босқич талабаси
nizomiddinovafzalbek@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада Мақсуд Шайхзоданинг ҳаётий кечмишлари ва ижоди кенг талқин қилинган. Шоир, драматург, адабиётшунос, таржимон, педагог Мақсуд Шайхзодага билдирган шоир ва ёзувчиларнинг фикрлари ифода этилган.

Калит сўзлар: Мақсуд Шайхзода, Ўн шеър, Ундошларим, Учинчи китоб, Жумҳурият, “Тошкентнома” достони, “Мирзо Улуғбек” трагедияси,

Мақсуд Мақсумбек ўғли Шайхзода 1908-йилда Озарбайжон Республикаси Ганжа вилояти Оқтош шаҳрида таваллуд топди. [1]. Бошланғич ва Ўрта маълумотни Оқтошда олгач, Боку Олий педагогика институтида сиртдан ўқиди. Шайхзода 1928-йилда Тошкентга келиб, турли газета ва журналлар таҳририятларида, 1935-1938 йилларда эса Фанлар қўмитаси қошидаги тил ва адабиёт институтида илмий ходим бўлиб ишлади. Шоирнинг адабий фаолияти 1929-йилдан бошланди унинг “Ўн шеър” (1932), “Ундошларим” (1933), “Учинчи китоб” (1934), “Жумҳурият” (1934) тўпламлари нашр этилишни бошлади. [2-3-4-5]. Оташин шоир мустабид тузумнинг жабр-зулумидан четда қолмади. У биринчи бор 1928-йили қамоққа олинди. 3 йилга Ўзбекистонга сургун қилинган эди. Ёзувчилар уюшмасидан ўчирилиб, 1952-йил 22-сентябрда қамоққа олинади ва 25 йилга озодликдан маҳрум қилинади. Шоир Сталин вафотидан кейин озодликка эришди, ижодга қайтиб, 1958-йили кўхна ва навқирон Тошкент шаҳрига бағишланган “Тошкентнома” лирик достонини ёзди. [6]. 1960-йилда “Мирзо Улуғбек” трагедиясини ёзиб, унда буюк мунажжим ва маърифатпарвар давлат арбоби Мирзо Улуғбек образини яратди. [7]. Шайхзода Пушкиннинг “Мис чавандоз”, Лермонтовнинг “Кавказ асри”, Маяковскийнинг “Жуда соз”, Шекспирнинг “Ҳамлет” ҳамда “Ромео ва Жулетта” трагедияларини ўзбек тилига ўғирди. Шоир 1967-йил Тошкентда вафот этди. 2001-йили ўзбек адабиёти ва маданияти ривожига қўшган улкан ҳиссаси учун “Буюк хизматлари учун” ордени билан тақдирланди.

Шайхзода ақл маъносидагина эмас, сиймо маъносида ҳам ҳаммамиздан ажралиб турарди. Мухтор оғанинг беозор саволи унга эриш туюлмади. Аксинча, ҳамма ерда, ҳамма вақт, ҳамма муҳит ва шароитда қалбини обод қилган фахр туйғусини жўштириб юборди. У суюниб, ҳатто фахрланиб, озарбайжонлик эканини, Озарбайжондан келганини айтди. Шу сўзларни айтиб турганида Мақсуднинг юзига худди осмондаги қуёш кўчиб тушгандек бўлди (Мақсуд Шайхзода ҳақида хотиралар саҳифасидан).

Ўзбек адабиётининг буюк намояндалари – Ғафур Ғулом ва Ойбек каби оташнафас санъаткорлар сафида ижод қилган Мақсуд Шайхзода зуваласи шеърят шуъласи билан ёрилган куйчи эди. Унинг асарларида буюк инқилобий идеаллар, жўшқин ватанпарварлик туйғулари, чинакам ижодий ҳиссиётлар билан яшаган ёниқ қалбнинг гулдурас акс садоси мужассам топган (Мирзо Иброҳимов, Озарбайжон халқ ёзувчиси).

Хуршид Даврон

ШАЙХЗОДА ХОТИРАСИГА

Кўкка зийрак қулоқ тутарди
Тутмоқ бўлиб тун овозини,
Қиз юзига энгашган каби
Эгиларди қоғозга бирдан.
Кечалари ойнинг шуъласи
Ёритаркан шеър қоғозини,
Тутатарди папиросини
Ёниб турган қалами билан.

1983-йилда ёзилган ушбу сатрларга қаранг. Шайхзодага шундай тариф берилган: тун овозини эшитиш учун кўкка боқувчи, қоғозга қиз юзига эгилгандай эгилувчи бағри кенг инсон.

“Қирқ йил муқаддам XX аср ўзбек адабиётининг буюк сиймоларидан бири Мақсуд Шайхзоданинг жабрдийда юраги уришдан тўхтади. Ўтган давр мобайнида унинг тенгдошлари, издошлари, шогирдлари ва мухлисларининг ҳам аксари ҳаётдан кўз юмди. Шу даврда туғилиб вояга етган авлод эса унинг жўшқин сўзини эшитмай, нурли чехрасини кўрмай, танти қалбининг саховатидан баҳраманд бўлмай ўсмоқда. Бинобарин, уларнинг Шайхзодани нафақат буюк шоир, балки буюк инсон сифатида ҳам идрок этиши, унинг порлоқ истеъдоди олдида таъзим қилиши қийин. Шунинг учун ҳам бу оташнафас шоирнинг ҳаёти ва ижоди, қандай ноёб сиймо бўлгани тўғрисида ёзиш биз — замондошларнинг вазифамиздир” деб ёзади - Наим Каримов.

Мақсуд Шайхзода ўзбек адабиёти ривожига ката ҳисса қўшган, мустабит тузуми даврида азоб чеккан, шоир, драматург, адабиётшунос, таржимон, педагогдир. Унинг шеърларида жўшқинлик, севги, ватанга меҳр каби туйғулар сезилади. Шайхзодадек аждодларимиз борлигидан фахрланамиз. Аждодларимиз ҳаёти, ижоди ва меросларини ўрганишлик, улардан ҳабардор бўлишлик ҳамда уларни ҳаётга тадбиқ қилишлик – бизни фақат ва фақат муваффақият сари етаклайди.

МАҚСУД ШАЙХЗОДА

Низомиддинов Афзалбек Аъзам ўғли
Тошкент давлат транспорт университети
“Электротехника ва компьютер муҳандислиги”
факултети 2-босқич талабаси
nizomiddinofzalbek@gmail.com

Аннотация: Буюк мутафаккир ва шоир Алишер Навоийга “Ғазал мулкининг султони” дея илк маротаба эътироф этган юксак истеъдод соҳиби, нафис ва ўткир дидли, беғубор нажиб бир инсон ҳақида сўз кетганда кўз ўнгимизга Мақсуд Шайхзоданинг ёрқин сиймоси намён бўлади.

Калит сўзлар: Мутафаккир, истеъдод, Озарбайжон, маҳорат, уруш йиллари, кадр, публицистик, жанр, таржимон, нажиб.

Ўзбек ҳамда Озарбайжон халқларининг фарзанди бўлмиш Мақсуд Шайхзода 1908-йилда Озарбайжоннинг Октош шаҳрида таваллуд топган. Отасининг касби шифокорлик бўлсада, шеъриятни ниҳоятда севган фарзандларига адабиётга муҳаббат туйғусини сингдирган инсон эди. Бошланғич ва ўрта маълумотни Октошда олгач, Боку Олий педагогика институтида сиртдан ўқида ва 1925-йилдан бошлаб Дарбанд шаҳрида муаллимлик билан шуғулланди. Шайхзода 1928-йилда Тошкентга келиб, турли газета ва журналлар таҳририятида, 1935-1938-йилларда эса Фанлар қўмитаси қошидаги тил ва адабиёт институтида илмий ходим, 1938-йилдан то умрининг сўнгига қадар Низомий номли Тошкент Давлат педагогика институтида ўзбек классик адабиёти кафедрасида доцент вазифасида хизмат қилиб, юқори малакали кадрлар тайёрлашда иштирок этди. Унинг дастлабки шеърлари 1929-йилда пайдо бўлди. Унинг “Ўн шеър” (1932), “Ундошларим” (1933), “Учинчи китоб” (1934), “Жумхурият” (1934) тўпламларининг нашр этилиши адабиётга ўзига хос овозли шоир кириб келаётганидан дарак берди. Шундан кейин у, муттасил ўз шеърлари билан чиқа бошлади. Шайхзоданинг шеърий маҳорати ўттизинчи йилларнинг охирида ўса бошлади. У даврнинг барча муҳим масалаларини ёритувчи шеърлар ёзди. Улуғ Ватан урушининг ҳаяжонли йиллари адабиёт учун ҳам синов, ҳам кўтарилиш йиллари бўлди. Шайхзоданинг бу даврда яратган шеърий асарлари шоир ижодининг чўққиси, унинг бадиий истеъдодининг юксак даражаси бўлди десак адашмаймиз. Урушнинг биринчи кунлариданоқ жанг қаҳрамонлари улуғловчи “Кураш нечун?” (1941), “Жанг ва кўшиқ” (1942), “Кўнгил дейдики..” каби шеърий тўпламлари, “Жалолиддин Мангуберди” (1944) тарихий драмаси ва бошқа қатор публицистик асарларини чоп этди. Оташин шоир мустабид тузумнинг жабр-зулимидан четда қолмади. У биринчи бор 1928-йили камокқа олинган ва советларга қарши ташвиқотда айбланиб, 3 йилга Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасидан ўчирилиб, 1952-йил 22-сентябрда камокқа олинадиган ва 25 йилга озодликдан маҳрум этилади. Мақсуд Шайхзода Ўзбекистонни севар, унинг мадҳига ажойиб қасидалар яратган эди. Шоирнинг 1934 йилда яратган виқор ва улуғворликка тўла “Жамхурият” шеърдан бошлаб, то 1958 йили ёзилган нодир шеърий ёдгорлик бўлмиш “Тошкентнома” достонигача, Ўзбекистонни тавсиф этиб ёзган барча шеърларини бунинг яққол ифодаси десак бўлади. Шайхзоданинг бутун ижоди сиёсий публицистик руҳ билан тўла. Унинг шеърий, драматик асарлари қайси мавзуда бўлмасин, замонамиз билан ҳамоҳангдир. Шайхзоданинг публицистик мақолалари унинг шеърлари каби туйғулар туғенидан келиб чиқади. Худди ана шу хусусият шоирнинг бадиий таржима соҳасидаги фаолиятида ҳам яққол намён бўлади. Пушкин, Лермонтов, Некрасов шеърларини ўзбек тилида илк маротаба тақдим этган шоирлар авлодида Шайхзода ҳам бор. 1948 йилда Шайхзода Навоий лирикаси бўйича катта илмий иш ёзди. Ҳаётининг сўнги йилларида Шайхзода Навоий ижоди бўйича докторлик диссертацияси тайёрламоқда эди. Афсуски бевақт ўлим бу катта мақсадни амалга оширишга йўл қўймади. 1967 йили феврал ойида ўзбек адабиёти катта мотамга чўмди. Юксак шеърий истеъдод ва илм соҳиби Мақсуд Шайхзода дунёдан ўтди. Унинг вафотидан сўнг олти жилдлик «Асарлар»и нашр этилди. Мустақиллик йилларида марҳум Мақсуд Шайхзода ижоди ва қилган хизматлари ҳақиқий кадр топиб, 2001-йили «Буюк хизматлари учун» ордени билан тақдирланди. Шайхзоданинг ўлмас хотирасини эхтиром билан эслар эканмиз, ҳар биримиз шоирнинг жонли мисраларини такрорлаймиз;

Умрлар бўладики,
Тиригидан ўликдир.
Умрлар бўладики,
Мангуликда тирикдир.

Шайхзоданинг ўзбек адабиёти тарихи, ўзбек халқ оғзаки ижоди, хусусан, Алишер Навоий ижодини тадқиқ этиш борасидаги илмий ишлари ҳам таҳсинга сазовордир. Адибнинг асарлари кўплаб қардош ва хорижий халқлар тилларига таржима қилинган.

MAQSUD SHAYXZODANING “TOSHKENTNOMA” DOSTONI HAQIDA

Axmedova Diyora Xatamqul qizi

Toshkent Davlat Transport Universiteti

2-bosqich talabasi

E-mail: axmadovadiyora03@gmail.com

Tel: 998938251203

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maqsud Shayxzodaning eng go’zal va o’ziga xos asarlaridan biri bo’lgan “Toshkentnoma” dostoni to’g’risida keltirilgan. Shayxzodaning ijodi aynan Toshkentda dunyoga kelgan. Shu yurtda uning o’zi ijod qilib, shu yurtda vafot etgan. Qisqa 59 yil umr ko’rgan bo’lsa-da, havas qilarlik ijod qilgan Shayxzodaning yashagan yurti haqida yozilgan “Toshkentnoma” barcha ijodkor va kitobxonlarning mehrini qozongan. Ushbu asar darsliklarga ham kiritilgan bo’lib, yana ming yillar yashashiga biz yoshlarning ishonchimiz komil.

Kalit so’zlar: Toshkentnoma, doston, urush, poytaxt, tinchlik, Salomobod, ziyoratgoh, turist, falsafiy, tarixiy, adabiy, qadimiy, yetim, bayt, satr, poema

Maqsud Shayxzoda Ozorbayjonda tug’ilgan. O’rta va oliy ta’limni Ozorbayjonda olgach, bir necha yillaruyerd ishlaydi ham. 1928-yilga kelib esa vatanini mustaqil davlatga aylantirish haqidagi erkin fikrlari uchun ayblangan va Toshkentga badarg’a qilingan. O’sha vaqtdan boshlab uning 39 yil davomidagi hayoti va ijodi Toshkentda davom etadi. Shu davr ichida Toshkentga mehri tushgan Shayxzoda uyerni ham o’z vatani hisoblaydi. 1957-yilda azim poytaxtimiz bo’lmish Toshkent haqida teran adabiy, falsafiy, tarixiy va ehtirosli tuyg’ularga boy bo’lgan “Toshkentnoma” dostonini bitgan.

Dostonda Toshkent shunday go’zal ta’riflanganki, hatto uning ta’rifini eshitganlar ishonmay, borib ko’rmoqlikni istaydi va uning ta’rifiga shaharni ko’rgach ishonishadi. Quyosh nuri doim kulib charaqlaydigan yurtimizning suvi, soyi, soyasi ko’pligi aytilgan. Ammo “Toshkentnoma” dostonida jahonda 2-jahon urushi bo’lib o’tganiga ko’p o’tmasdan yozilganligi uchun urush haqidagi satrlar ham o’rin egallagan.

Tinchlik bizga qimmat tushdi,
Erk yo’lida el urushdi.
Xotirlardan chiqmas, evoh,
Og’ir sinov haftalari...

Ushbu satrlarda keltirilgan urush “evoh”lari xalq dardini, ularning urush davridagi og’ir hayot kechinmalarini, va doston yozilgan vaqtda ham urush asoratlari bitmagani ochiq-oydin yoritilgan. Lekin doston davomida Toshkent yengilmasligini, poytaxtimiz shuhrat topganligini tushunib yetamiz. Bunga sabab, o’zbek xalqining ochiqko’ngil, mehribon, saxiy ekanligini ushbu doston orqali ham ko’rib olish qiyin emas. Sababi urush yillari qiyin, o’ta og’ir, ocharchilik tarzda kechgan bo’liahiga qaramay, 14 nafar yetim bola asrab olgan o’zbekistonlik temirchi Shoaxmad aka va Bahri opaga rahmatlar aytsak arziydi.

Sharqning havo darvozasi bo’lgan Toshkent avvalgi vaqtlarda “Salomobod” deb atalgan. Qadimiy va ziyoratgoh joylari ko’p va ko’rkam bo’lgani uchun dunyoning yetti iqlimidan ko’rish uchun turistlar tashrif buyurishgan. Hozirgi vaqtdagi buning yagona farqi yurtimiz yanada dunyoga tanilgan va turistlarning soni ancha balanddir.

Azim poytaxtimiz Toshkentning ko’rkam visolini doston eng go’zal va ta’rif etib bo’lmas so’zlar bilan bitilganidan ham bilib olish mumkin.

Toshkent, sen o’zingsan azim poema,
Seni asrab keldi ona kabi vaqt,
Hech qachon, yo’limni tugatdim,- dema!
Sen mangu shaharsan, kunday bezavol,
Seni ta’rif qilgan dostonchining ham
Baytlari tugashi, bu-amri mahol.

Ushbu satrlarni o’qigan har qanday yurt farzandi Toshkent jamolini ko’rgisi keladi albattvaq

Dostonda nafaqat Toshkent go’zalligi ta’riflangan, balki unda o’zbek xalqi odamlari, ochiqyuzliligi, mehribon, mehmondo’sstligi, shirin so’zliligi bolajon xaqlligi ochiq ko’rsatib berilgan. Ta’rif etsa so’z kamligi ham alohida aytib o’tilgan.

Hozirgi kunda ushbu yurt yanada ko'rkam qiyofa olgan. Yoshlari shijoatli, ilmga chanqoq. Mehnatkash xalqi, izlanuvchan yoshlar va Shayxzoda shogirdlari kabi ijodkorlar bilan yurt yanada dunyo yuzini ko'rib, rivojlanib boraveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Toshkentnoma” , Maqsud Shayxzoda; 1957-yil;
2. Adabiyot (5-sinf). Axmedov S.; Qosimov B.; Qo'chqorov R.; Rizayev Sh.
3. <https://arboblar.uz>
4. <https://ziyo.net>

TARIXIY ROMANDA MUALLIF TO'QIMASI VA TARIXIY HUJJATLARGA ASOSLANGANLIK MASALASI

G'aniyeva Turg'unoy To'ychi qizi.

ADU o'zbek adabiyoti kafedrası 2-kurs magistranti
TEL : +998995393660 abduvohidova96@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek tarixiy romanchilik tadriji, romanlardagi tarixiy shaxs masalasi, sujet yaratilishida tarixiy hujjatlarga asoslanganlik va muallif to'qimasi yetakchiligi qay darajada ekanligi tahlil etiladi. Shuning bilan birgalikda har bir muallifning tarixiy asar yaratishdagi individual yondashuvi ko'rib chiqiladi. Tadqiqot materiali sifatida Oybekning “Navoiy” hamda Odil Yoqubovning “Ulug'bek xazinasi” romanlari tarixiy haqiqatlarga moslik jihatidan o'rganiladi.

Kalit so'zlar: tarixiy roman, tarixiy-biografik roman, tarixiy fakt, to'qima obraz, davr xususiyatlari, xalq tili.

“Tarixiy roman xalqning e'tibori o'z o'tmishini xotirlashga qaratilgan bir vaziyatda paydo bo'ladi.” O'zbek romanchiligining asosiy tarmoqlaridan sanalgan tarixiy roman namunalarini bugun ko'plab uchratishimiz tabiiy hol, albatta. Tarixiy prozamız taraqqiyot yo'li davomida roman janri o'zining sermahsulligi bilan yetakchilikni bermay kelmoqda. Bir qator adabiyotshunos olimlar tarixiy prozamız tadrijining ilk pog'onalarida Qodiriy asarlaridan so'ng “Navoiy” romanidan bo'lak biron yirik asar bo'lmaganligini ta'kidaydilar. Biroq 60-70-yillarda bu janrda yaratilgan asarlar soni va salmog'i shu qadar o'sdiki, ular o'qirmanni ham, sinchilarni ham shoshirib qo'ydi. Yana bir muhim jihatlardan biri shundaki, tarixiy romanlarning o'zi ham muayyan janr bo'linishlariga uchrab, uning turlari yana-da ko'payib, rang-baranglashib bordi. Dastavval markaziga real tarixiy shaxs hayoti va faoliyati, real voqealar hamda hodisalar borasida hikoya qiluvchi tarixiy romanlar sirasiga faqatgina “Navoiy” romanini kiritgan bo'lsak, endilikda bunday turdagi asarlar salmog'i shu qadar o'sdiki, har qanday adabiyot ixlosmandining istalgan ma'naviy ehtiyojini qondirish imkoniyati paydo bo'ldi. Vazminligi, falsafiy chuqurligi, g'oyaviyligi va tarixga hamohangligi bilan o'z o'quvchilari tomonidan qadrlanib kelinayotgan “Navoiy” romani markaziga ijodkor shaxsi, hayoti va faoliyati qo'yilgan tarixiy- biografik romandir. Mashhur sharqshunos olim Y.E.Bertels mazkur asar yaratilgan ilk yillardayoq quyidagi fikrlarni bildirgan edi: “Akademik Oybek juda katta tadqiqot ishini bajardi... Avtor o'zini XV asr davriga olib o'toldi. Navoiyga dahldor hamma xususiyat va voqealarning bizgacha yetib kelgan tarixiy material bilan tasdiqlanishi asarning ulkan muvaffaqiyatidir. Bundan tashqari roman o'zining ajoyib badiiy mukammalligi bilan ham ajralib turadi,” “Navoiy” romanining o'zbek adabiyotida ungacha yaratilgan tarixiy mavzudagi asarlardan ajratib turadigan xarakterli xususiyati shundaki, yozuvchi roman markaziga tarixiy shaxs hayoti va faoliyatini oladi, asarda to'qima obrazlar va voqealarga nisbatan o'tmishda bo'lib o'tgan tarixiy faktlar, taqdirilar ustun turadi. Navoiydek o'z davrining buyuk farzandi hayoti misolida butun o'zbek xalqi hayoti va tarixiy taqdiri o'zining atroficha aksini topadi. “Romanda ko'tarilgan Navoiy va xalq, davlat va xalq, o'zbek tili huquqi uchun kurash muammolari XV asr uchun aktual bo'lishi bilan birga, ularning bugungi kundagi ahamiyati nuqtayi nazardan ham tasvirlanadi.” Roman markaziga Navoiy hayoti va ijodiy faoliyatining qo'yilishi asarning g'oyasi faqat Navoiy biografiyasini so'zlab berishdan iborat degani emas, albatta. Oybek bosh qahramon faoliyati zahirida xalq hayotida yuz bergan ijtimoiy voqelikni ochib berishni maqsad qilgan. Shu bois bu asar kompozitsiyasi xronologik tartibda qurilmagan. Y.Tinyanov ta'kidlaganidek, muallifning asl niyati- “roman- biografiyani roman- tarix darajasiga ko'tarish” edi. Oybek o'zigacha bo'lgan ijodkorlar tajribalariga o'zgacha yo'nalish berib, romanda shoir va uning davlat bilan, xalq bilan aloqasi masalasini bosh masala darjasiga ko'tardi. Qahramon buyukligi o'z davrini soyaga qo'ymay, aksincha yana-da yaqqolroq namoyon bo'lishiga turtki bo'ldi. Tarixiy voqeliklar harakati asar sujetiga, davr qarama- qarshiliklari roman kanfliktiga asos bo'lib xizmat qildi. Ijodkor bu asarga o'tmishni chuqur ilmiy asoslarga tayangan holda haqqoniy tasvirlash prinsipi bilan yondashdi, shu boisdan “tarix haqida tavsif berishda Oybekning badiiy asari bugungi eng yaxshi ilmiy asardan qolishmaydi.”

“Navoiy” romanini qanday yozdim” maqolasida yozuvchi o'z tajribalarini quyidagicha muhtasar bayon etadi: “Ayrim boblardagi voqealar tarixiy, chin realdir; ayrim boblarda esa shu zamon xarakteriga muvofiq tuzilgan hayolimning natijasi, mevasidir. Romanda tarixiy voqealarni

to'g'ri berganman, lekin ba'zan hayolga ham huquq berib qo'yganman; bu narsa istak, orzu, hislarimni ishi, ilhombaxsh narsalar, albatta.” Mazkur tarixiy roman yozilishi muallif uchun oson, mashaqqatsiz amalga oshmagan. Buning uchun uzoq yillar davomida ilmiy- adabiy izlanishlar olib borgan. Bu haqda adib shunday yozadi: “ buning uchun, albatta, Navoiyning barcha asarlarini, Navoiy yashagan davrning tarixi, shu davrning sotsial qiyofasi, u davr faoliyatining xarakteri, urf-odat, hulq- atvori bilan tanishishga to'g'ri keldi. Ko'p tarixiy faktlar, materiallarni yig'dim, ularni tahlil etib, mag'zini chaqish uchun chuqur his etishga, o'ylashga boshladim.” Darhaqiqat, romanni yaratishda Oybek o'sha davr va Navoiy hayoti haqida ulkan faktik va ilmiy materiallarga ega edi. “Mening ish stolim ustida o'zim tomonimdan tuzilgan O'rta asr Hirotning kartasi yotar va men Hirotda uxlab, Hirotda uyg'onar edim.” Ijodkor chin ma'noda tarixiy romannavis Antonovskaya ta'kidlaganidek “ yozuvchilarimiz faqat san'atkorina emas, ilg'or fan yutuqlari bilan qurollangan tadqiqotchi ham bo'lishlari kerak” ligini isbot etdi. Oybek mazkur asar orqali nafaqat tarixiy faktik jihatlarini, balki muayyan davr til xususiyatlarining qirralarini ham ochib berishga erishdi.” Men Navoiy tili qudratini, go'zalligi va husnini to'la ko'rsatishga tirishdim. Xonlar, podshohlar, vazirlar, beklarning dabdabali ifodalarini, ruhonilarning forsiy va arab so'zlariga g'arq bo'lgan, bezalgan usullarini ko'rsatdim. Xalqning ma'noli, boy, original, jonli, o'ziga xos ravshan tilini ko'rsatdim. Buning uchun, albatta, u davr adabiyotini, hayotini, xalq tilini chuqur, mufassil o'rganishga tirishdim. Yozuvchilar tilni xalqdan o'rganishi lozim. Xalq tili ajoyib uchirmalar va qochiriqlarga boy, bitmas- tuganmas asl manbadir.”

Tarixiy romanlar borasida fikr yuritar ekanmiz, ularda tarixiy hujjatlardan ko'ra muallif ijodiy to'qimasi yetakchilik qilgan badiiy yaratishlar ham ko'plab uchrashiga duch kelamiz. Odil Yoqubov “Ulug'bek xazinasini” romanini yozishda aynan shu yo'ldan, yana-da dalilli etib izohlaydigan bo'lsak, rus tarixiy romanlari ustasi sanalgan Y.Tinyanov ta'kid etgan quyidagi yo'ldan borgan: “Men tarixiy asar yozganda gapni hujjatlar tugagan nuqatadan boshlayman.” Yozuvchi “Ulug'bek xazinasini” romanini qahramon haqida tarixiy hujjatlar ma'lumoti uzilgan joydan boshlaydi, aniqrog'i, tarixning odatda hujjatlarga kiritilmaydigan tomonlarini o'quvchiga ko'rsatishni maqsad qilib qo'yadi. Biroq, asarning umumiy yo'nalishida, asosida va ruhida tarixiy haqiqatlar yotadi. Ammo bu tarixiy hujjat degani emas, albatta. “Odil Yoqubov o'zing “Ulug'bek xazinasini” romaning sujetiga eng murakkab, eng ziddiyatli davrni asos qilib olgan. Romanda yozuvchi zulmat, jaholat bag'rida yorqin nur bo'lib porlagan, ertami- kechmi tantana qiladigan, avlodlarga Ulug'bek kashfiyotini yetkazadigan kuchlarni mehr bilan tasvirlaydi.” Muallif asarda real tarixiy voqealarni yoritishdan ko'ra uning sabab va oqibatlarini masalasiga ahamiyat qaratadi. Shu bois romanda voqea va xarakterlar ichdan yoritiladi, qahramonlarning ruhiy olami chuqur va batafsil ochiladi. Natijada asarda voqeadan ko'ra kechinma tasviri yetakchilik qiladi. Romanni mutolaa qilish asnosida biz yozuvchi bosh qahramon sifatida Mirzo Ulug'bekni tanlamaganligi, ushbu obrazni to'laqonli ochishga ko'p kuch sarf etmaganligiga guvoh bo'lamiz. Muallif Ulug'bek faoliyati haqida tugal ma'lumot bermaydi. Natijada u o'qirman xotirasida mukammal obraz sifatida o'rtnashmay turib harakat maydonidan chiqib ketadi. Roman boshidagi qahramon hayotining so'nggi daqiqalari tasviri masalaga ko'tarilish uchun dastlabki pillapoya ekanligi namoyon bo'ladi. Shu tariqa yozuvchi o'zi yaratgan tarix boshlanib asar sujeti harakatlana boshlaydi. “O.Yoqubov talqini ulug' olimning oddiy inson sifatida umri davomida amalga oshirgan ishlarining yo'q bo'lib ketishidan xavotirini ota va og'il o'rtasida yuzaga kelgan ma'naviy jarlikni ko'rsatish barobarida, Abdullatifning boshiga tushajak ko'rguliklardan ogohlantirishga xizmat qiladi.” Bir tomondan ota qonini to'kishga sabab bo'lgan taxt uchun kurash, ikkinchi tomondan esa ilm ahliga tahlika solib turgan mudhish vaziyat qarshiliklari, Ulug'bekning ilm xazinalarini saqlab qolish va uni kelajak avlod qo'liga bus- butunligicha yetkazish uchun shogirdlar kurashi boshlanib ketadi. Bu ikki jabhaning ham o'z qahramonlari- o'z salbiy va ijobiy tiplari maydonga keladi. Nobakor padarkush Abdullatif va uning qo'yniga ilon bo'lib kirib olgan bir to'p tuban kishilar hamda Ali Qushchi, Qalandar Qarnoqiy, Miram Chalabiy, usta Temur kabi insoniylik fazilati uyg'oq bo'lgan kishilar kurashi yuzga keladi. Romandagi eng to'laqonli obrazlardan biri Ali Qushchidir. Ustozi va kelajak avlod oldidagi qarzdorlik hissi uni yuksak mas'uliyatni zimmasiga olishga undaydi. ”Ali Qushchi obrazi o'zining to'laligi bilan ko'proq maftun etadi. Bu chindan ham huddi shundaydir. Ko'pincha shunday bo'ladiki, tarixiy roman yoziladi-yu, ammo tarixiy tadqiqotlarga e'tibor berilmaydi. Bu yerda esa muallif fanning izidan boradi, ilmiy ma'lumotlarga suyanadi, XV asrga oid Samarqand hujjatlarini tadqiq qilgan tarixshunoslar asarlaridan ma'lum bo'ladiki, Ali Qushchi haqiqatdan 1470-1471- yillarda jo'nab ketgan. Tarixshunoslar qayd etgan ana shu tarixiy faktga romanda

roiya qilingan.” Ali Qushchi shaxsi tarixda real va muayyan yo’nalishda faoliyat ko’rsatgan bo’lsa-da uning faoliyatini detallashtirib, to’ldirib, to’laqonli hayotiy shaklga kiritishda yozuvchining boy tajriba va fantaziyasi katta ahamiyatga ega. “Yozuvchi saqlanib qolgan uzuq- yuluq tarix parchalaridan katta hayot kitobini yarata olgan.” Yozuvchining yuksak mahorati bizga tarixni butun ichki tafsilotlari bilan ko’rishga imkon yaratadi. “Davr ruhiga hamohang g’oyalarni ilgari surganligi uchun ham “Ulug’bek xazinasi” zamonaviy asarlar safidan o’rin oldi, davr va inson, shaxs va jamiyat taqdiri haqida o’ylashga imkon berdi, zero, shu bois ham u biz uchun qadrlidir.” O’quvchi boshqa biror qo’llanmadan yoki tarix kitoblaridan olomagan ma’lumotlarga mazkur romanni o’qish barobarida ega bo’lib boradi. Zero, tarixiy roman uchun bosh mezon ham aslida shu. Albatta, har qanday ijod mahsulida kamchilik bo’lishi tabiiy. “Mirzo Ulug’bek obrazining nisbatan zaif ishlanganligi asarda biroz ko’zga tashlanadi. Biz romanda qirq yil taxt tebratgan, o’zining qattiqqo’lligi bilan nom taratgan tasavvurimizdagi keskir Ulug’bekni ko’rmaymiz.”

Tarixiy hujjatlarga asoslangan va tarixiy haqiqat yozuvchining fantaziyasi bilan boyitilgan yuqoridagi badiiy asarlarni imkon qadar muayyan aspketda tahlil qilish jarayonida quyidagi xulosaga kelamiz:

- Tarixiy voqealar haqida aniq va konkret tasavvur berishda birinchi yo’nalish ancha samarali. Bunda tarix yozuvchining mahoratiga qarab yorqin yoki yuzaki tafsiflanadi.
- Yozuvchining tarixiy haqiqatni badiiy o’rganib chiqib, ana shu haqiqat asnosida ma’lum tarixiy voqea, tarixiy shaxs haqida mulohaza yuritishi obrazlar vositasida yana-da badiiy dalillanadi. Bu orqali ijodkor tarixning bizga yashirin bo’lgan jihatlarini garchi to’qima bo’lsa-da real tasvirlarda ochib beradi. Bu usulning xarakterli jihati shundaki, bunda badiiy kashfiyotlar qilish uchun keng imkoniyatlar mavjud bo’ladi.

Markazida konkret tarixiy shaxs yoki voqea turmagan, sujet asosan to’qima qahramon va voqealarga asoslangan bo’lishiga qaramay material tarix sanalgan va asosiy qahramoni xalq bo’lgan hamda bular yozuvchining aniq mulohazasi asosida tadqiq etilgan tarixiy asarlar yaratish an’anasi bugungi kunda ham samarali davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Толстой А.Н. Полн. Собр. Соч. т. 13, М., ГИХЛ, 1949, стр. 511.
2. “Правда востока” газетаси, 1945-й, 18-фев.
3. Kattabekov A. “Tarix saboqlari”. G’.G’ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 1986, 220-b.
4. Izzat Sulton “Adabiyot nazariyasi” T.-, “O’qituvchi”, 2005. 16- bet.
5. Oybek. “Navoiy” romanini qanday yozdim. Adabiyotimiz avtobiografiyasi. T., G’.G’ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 1973, 160-bet
6. “Биография замысла.” стр 53
7. I.L.Grinberg. Sharq yulduzi, 1980-7
8. Risolat Haydarova. Sharq yulduzi. 2017-2.
9. L.I.Klimovich. sharq yulduzi 1980-7.
10. P.Shermammedov. Sharq yulduzi 1980-7.

ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДКИКОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 8-ҚИСМ

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.04.2022

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000